

## A politikai tagoltság főbb jellemzői a hazai kapitalizmus intézményes kiépülésének folyamatában

Abból a közhelyszerű tényből indulok ki,<sup>1</sup> hogy nincs társadalom valamiféle politikai tagoltság nélkül, még az egypártrendszer keretei között sem, amikor is látens, informális struktúrában tovább él és alakul a társadalom politikai-ideológiai tagoltsága.<sup>2</sup> Az államszocializmus 1949 utáni rendszerében a politika rendszer legmeghatározóbb tulajdonsága az egypártrendszer volt.<sup>3</sup> Az alkotmányosan is deklarált egypártrendszer<sup>4</sup> önmagában nem iktatja ki a tőkeviszonyt, az ugyanis nem a politikai formától, hanem az intézményesítéstől függ.

Az államszocializmus egy sajátos, magántulajdont tagadó társadalmi tőkefelhalmozási forma, ami fogalmilag diktatúra, amennyiben közhatalommal megakadályozza a politikai pluralizmus, a versengő többpártrendszer kiépülését és működését. A valóságos politikai pluralizmus viszont törvénytörően teret enged a tőkeviszony feléledésének, ennek lehettünk tanúi az 1970-es és 80-as években, amikor a tervgazdálkodás keretében a tőkeképződés először a döntési folyamatok decentralizációja képében és a magántulajdon korlátozott megjelenése által jelent meg, az állami tulajdon alapján folyó termelés kiegészítéseként. Az iparban ez szorosan kötődött az állami vállalati struktúrához.<sup>5</sup> A mezőgazdasági termelésben a magánérdekeltség a szövetkezeti formához kapcsolódott és vált elterjedtté az 1960-as években.<sup>6</sup>

A kereskedelemben és a szolgáltatásban egyre nagyobb szerepet kapott a magánérdekeltség, a korlátozott magántulajdon, korabeli megnevezéssel a magánszektor, a „maszekvilág”. Az állami tulajdonra épült gazdaságot kiegészítő említett három magánérdekeltségi szféra megágyazott a kispolgáriságnak és az egyéni stratégiákra épülő civil létnek, a civil társadalom fokozatos megszerveződésének, és lehetővé tette a városi és falusi középrétegek megerősödését, gazdasági és kulturális identitásának fokozatos önállósulását. A magánérdekeltség

kiterjesztése nem jelentette a profítnövelésre épülő tőkeviszony automatikus feléledését, de meghatározó volt abban, hogy legitimálta az egyéni autonómiára épülő gazdasági és politikai cselekvést, s ennek nyomán az intézményes politikai autonómiára való törekvést.<sup>7</sup>

Az 1988–89-es politikai rendszerváltás központi fogalma a demokrácia keretei között érvényesülhető politikai pluralizmus volt mint szabadságeszme, ami eleve magasabb rendű ideológiaként lépett színre a monolit hatalmi struktúrával, a szabadsághiányos „diktatúrával” szemben. A demokratikus ethosz térnyerése, a demokratikus értékek magasabbrendűségének elfogadottsága megalapozta a demokratikus ellenőrzés és döntési formák fokozatos kiterjesztését, amit a „détente” nemzetközi klímaváltozása is nagymértékben támogatott, és lehetővé tette az emberi jogi alapelvek általános kiterjesztését és elfogadtatását.

Az államszocializmus kelet-európai összeomlása az 1980-as évek végén részben a nemzetközi erőviszonyok megváltozásának, részben a társadalmak politikai tagozódása megváltozásának a következménye.<sup>8</sup> Az újonnan intézményesült tagolt politikai rendszer az adott ország történelmi hagyományai és politikai kultúrája mentén alakult. A Kárpát-medencében a két világháború traumáinak öröksége, a magyar társadalom elmaradottsága, szegénysége, retardált politikai kultúrája és történelmileg beágyazott jobboldalisága az 1990-es években formálódó politikai szerkezetben egyre kontúrosabban hatott a társadalmi-politikai mozgásokra, és zsákutcás fejlődésbe vezette a hazai társadalmat.

Az új rezsim uralkodó elitjei képtelennek bizonyultak hatékony, valószínűsítően nyílt, demokratikus intézményrendszer létrehozására, a rezsim választásról választásra bukducsolva egyre mélyebb erkölcsi válságba süllyesztette az országot, a társadalmat egyre látványosabban és nyilvánvalóbban két nagy entitásra szakította, egyfelől a kiváltságosok és túlélők kompromisszumára épülő kétharmad világára, másfelől a gazdaságilag és kulturálisan kifosztott szegény és mélyszegény egyharmad agonizáló népére.

2010-től kezdődően az országban részben formálisan intézményesített, részben informális szövetekben működő diktatúra van megszilárdulóban, ami az államiság totális elfoglalására, a sajtószabadság csaknem teljes felszámolására és a választási rendszer antidemokratikus működésére alapozódik. Ilyen körülmények között a magyar társadalom politikai tagoltsága csak korlátozottan értelmezhető: a pártrendszer nem képezi le árnyaltan a társadalom ideológiai-politikai tagoltságát, a jobboldali-populista tömb kaleidoszkópszerűen magába

vonzza a különböző ideológiai tartalmakat, és benne vertikálisan megjelenik az egész társadalom megosztottsága, amit a nacionalizmus és a populizmus köt össze, egységesít. Szociológiai eszközökkel feltérképezhetők a társadalmi-gazdasági-ideológiai törésvonalak, megosztottságok, élesen vagy kevésbé kontúrosan elváló rétegeképek, az egyes társadalmi osztályok és rétegek értékválasztásai, ezek időbeli mozgásai, áttrendeződései. Két történelmi távlatokban rögzült trend, illetőleg tendencia konstans módon létezik a magyar társadalomban: az 1989–90-es tőkés rendszerváltást követően fokozatosan feléledt a társadalom II. világháború előtti jobboldali túlsúlya, és az ahhoz kapcsolódó tekintélyuralmi hatalmi berendezkedés, másfelől a társadalom közel egyharmada tartósan beszorul a kulturális és gazdasági kiszolgáltatottság helyzetébe, a társadalmi mobilizáció gyakorlatilag megszűnik.

A parlamenti választási eredmények konstans jobboldali túlsúlyt demonstrálnak, ami a listás szavazatokkal jól mérhető, a három évtizedes kapitalista korszakban kivételt csak a volt MSZMP-tagság felelőssége folytán 1994-ben bekövetkezett választási eredmény és kormányváltás jelentett. 1990-ben a jobboldali pártok még csak relatív többséget élveztek (42,9%), ám ha az SZDSZ-hez orientációs tévedésből csatlakozó kifejezetten jobboldali szavazókat is számításba vennénk, már ekkor is abszolút többséget látunk. 1994-ben a baloldali-liberális tömb 52,7%-ot ért el, ezt követően ilyen arányt már sohasem birtokolt. 1998-ban a jobboldal a listás szavazatok több mint felét megszerezte, a magát ekkor már konzervatív jobboldaliként meghatározó Fideszt is ide számítva. 2002-ben patthelyzet alakult ki, ám a baloldali-liberális kormányalakítás mögött a listás ágon ellentétes többség detektálható. 2006-ban szintén kiegyenlítettek voltak a viszonyok, ám a háromosztatú politikai térben – jobboldal, baloldal és liberális centrum – egyértelmű jobboldali túlsúly érvényesült (50-43-7%).

2010-ben drámaian megváltozott a helyzet az 2008. évi gazdasági válság és annak hibás, liberál-kapitalista kezelése következtében: a Fidesz–KDNP álszövetség önmagában 52,8%-os többséget szerzett, az egész jobboldal pedig 80%-nál nagyobb arányt képviselt. A kiépülő diktatúrában a jobboldal tartósan megszilárdította helyzetét, az ellenzék pedig szétfőzötté válása miatt tartósan kisebbségbe szorult. A relatív többségnek torzításokkal kedvező, több pontján kirívóan antidemokratikus, 2011-ben megalkotott választási rendszerben a széttagolt baloldali, liberális, centrum és szélsőjobb pártok eleve vesztes

pozícióba kerültek az egyéni kerületi versengésben, ahol az egységes jobboldali populista tömb, élvezve a rendpárti-konzervatív jobboldali társadalmi többség biztos relatív támogatását, garantáltan többséget szerez mindaddig, amíg fennmarad a pártversengés széttagoltsága. Egy ilyen választási rendszerben csak a széles centrumszövetség lehet versenyképes az államiságot monopolizáló, diktatúrát építő autokrata jobboldali tömbe szemben. Ezt a törvényszerűséget a második rendszerváltást követő parlamenti választások fényesen igazolták.

2014-ben a 106 egyéni körzetből 96-ban Fidesz–KDNP-jelölt szerzett mandátumot, ami 91%-os túlsúlyt jelent, messze többet, mint ami egy listás-arányos rendszerben megilletné. A centrum gyengesége és az ellenzék széttagoltsága (Jobbik, LMP) magyarázza ezt a nyomasztó arányt. A jobboldal a listás szavazatok alapján közel 70%-os teret foglalt el (ezen belül Fidesz–KDNP 45%, Jobbik 20%). A 2018. évi választás sem a politikai szükségszerűség felismeréséről árulkodott, a centrum ez alkalommal sem volt képes összehangoltan, a politikai racionalitás alapján fellépni.

2018-ban a jobboldal tartósította stabil relatív fölényét az egyéni választókerületekben. A kormánypártok a 106-ból 91 helyet szereztek meg, a széttagolt ellenzék mindössze 14-et (MSZP–Párbeszéd 8, DK 3, Jobbik 1, LMP 1, Együtt 1; a német nemzetiségi képviselő következetesen a kormánnyal szavaz). A listás szavazatok alapján a keresztény-konzervatív jobboldal megőrizte stabil társadalmi háttérét, 70%-os részesedéssel (Fidesz–KDNP 47%, Jobbik 20%, ehhez adódnak még a gombamód elszaporodott ún. kamupártok, konzekvensen a Fidesz árnyékában és szolgálatában). Meg kell jegyezni, hogy az országban a politikai senki földje az első rendszerváltás óta szintén stabil helyet foglal el a magyar társadalomban: ez a tömb konstans módon a népesség 25–35%-át teszi ki; ez a társadalom legelesettebb, legkiszolgáltatottabb harmada, amelyet az elmúlt három évtized alatt egyik kormányzat sem próbált felemelni, de még csak megszólítani sem.

### Jegyzetek

<sup>1</sup> Az *Eszmélet* folyóirat felkérése arra vonatkozott, hogy miként értelmezzük a magyar politikai tagoltság alakulását, törésvonalait, bő három évtized dinamikájának tendenciáknak a figyelembevételével. Megköszönve a felkérést jelzem, hogy a megadott témakör olyan széles horizontot foglal magában, ami korlátozott terjedelmi keretek között csak nagy vonalakban közelíthető meg, és csakis az önkényesen kiválasztott szempontokon keresztül, töredékesen vázlatolható.

- <sup>2</sup> A társadalmi létbe és munkamegosztásba ágyazott egyén az intézményrendszer része, eleme, tudatosan vagy tudatától függetlenül viszonyul a társadalom politikai szövetéhez, része az államiság éppen létező rendszerének, betagozódik a társadalom hatalmi szerkezetébe, abban létezik, ahhoz viszonyul, annak alárendeltje és alakítója. Az egyén közösségi közvetítéseken keresztül része a társadalom állandó mozgásának, politikai létét alapvetően meghatározza az, hogy miként kapcsolódik be a javak megteremtésébe, elosztásába, elsajátításába, hogyan épül be a társadalmi munkamegosztásba, mennyire meghatározott a mindennapi léte a közvetítő struktúrák által.
- <sup>3</sup> A politikai hatalmat birtokoló MDP, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt egyedüli erőként uralta az államot, az ún. népköztársasági alkotmányos berendezkedésben. A termelési eszközök meghatározó többségének állami tulajdonformája alapján a profitképző magántulajdont lényegében kiiktatta, a felhalmozást nem a tőke megtérülése és értékesülése irányította, hanem a megtermelt értéktöbblet központosított allokálása, amelyen belül a legfontosabb művelet a fogyasztás és a felhalmozás arányának megállapítása volt a centralizált tervgazdálkodás keretei között. S bár modern munkamegosztás, áruterelés és magánfogyasztás folyt a pénz, a forint közvetítésével, a pénz csak kivételesen tudott tőkeként megjelenni és funkcionálni, a szigorúan ellenőrzött magángazdálkodás keretében, illetőleg azon kívül rendszersértő, voltaképpen deviáns módon, mint például uzsora, ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatás stb.
- <sup>4</sup> Az eredeti népköztársasági alkotmány, az 1949. évi XX. törvény egy szót sem szolt a pártpolitikai berendezkedésről, mintha a Magyar Dolgozók Pártja, a közhatalmat gyakorló és az erőszakszervezeteket ténylegesen irányító közpénzből finanszírozott politikai szervezet nem is létezett volna. Az egypártrendszer alkotmányos deklarálására 1972-ben kerül sor, paradox módon abban a korszakban, amikor a politikai rendszer már elindult a liberalizálódás és az informális pluralizálódás vonalán, amikor a gazdaságban javában folyt a magántőke intézményesítése és térnyerése az ún. gazdasági mechanizmus 1968. évi meghirdetését követően. Az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről szóló 1972. évi I. törvény 3 §-a iktatta be az alkotmányba azt a mondatot, amely az egypártrendszert alkotmányos szintre emelte: „A munkásokoztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje.”
- <sup>5</sup> Az iparban a munkaidőalap és a személyes érdekelttség növelésével sikerült emelni a termelékenységet, egy adott vállalat piaci sikerességét. Ennek a szervezeti formáját mint gazdasági munkaközösséget intézményesítették. A GMK-k – mint sajátos polgári jogi társaságok – 1982. január 1-jét követően alakulhattak meg állami vállalkozás kiegészítő tevékenységére, fogyasztási vagy szolgáltatási szükségletek kielégítésére.
- <sup>6</sup> Ezt a gazdálkodási formát háztáji gazdaságnak nevezték, és ennek keretében a szövetkezeti tag közvetlenül a piacra termelt, amikor is kölcsön vehette a szövetkezet termelési eszközeit, és sok esetben maga a termékelvevő is a szövetkezet volt. A szövetkezeti forma adminisztratív-hatósági eszközökkel történt uralkodóvá tétele a mezőgazdaságban azzal vált elfogadhatóvá az egyre szűkülő, a faluban megmaradt népesség számára, hogy a magángazdálkodás kiegészítő tevékenységként megengedetté vált, és ez megteremtette a magánérdekelttséget, és tömegeket

motivált az egyéni termelés kiterjesztésére, a vidéki népesség fogyasztásának és felhalmozásának jelentős növelésére.

- <sup>7</sup> Nem mellékesen a magánérdekeltségi termelés és a bővülő fogyasztás növelése folytán olyan pangó pénzeszközömeget hozott létre, amely a jogi keretek megteremtésekor automatikusan tőkeképző funkciót kaphatott.
- <sup>8</sup> Először Lengyelországban roppant meg az egypártrendszer azáltal, hogy a *Szolidaritás* mozgalom az ellenzéki erőkkel összefogva tárgyalásra kényszerítette a pártállamot, és ennek eredményeként megszüntették az állami szervek közvetlen pártirányítását és legalizálták a valóságos többpártrendszert. Az 1989. júniusi választások visszafordíthatatlanná tették a politikai tagoltság autonóm intézményesülését. Másodikként Magyarországon szűnt meg a pártállami szerkezet azzal, hogy 1989. október 23-án kihirdették a köztársasági államformát, és kialakították a versengő választási rendszer jogi kereteit a többpártrendszer igényeihez igazítva. 1990 végére az összes kelet-európai országban végbement a rendszerváltás.